

თამარ ლომთაძე

თსუ არნ.ჩიქობავას სახელობის ენათმეცნიერების ინსტიტუტი
თბილისი, საქართველო

tamrikolomtadze@yagoo.com

<https://doi.org/10.52340/lac.2023.08.53>

სალომე გუმბარიძე

აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
ქუთაისი, საქართველო

Salome.gumbaridze@atsu.edu.ge

<https://doi.org/10.52340/lac.2023.08.53>

ქართველ ებრაელთა სახელები¹

ენის ლექსიკურ სისტემაში ადამიანთა სახელები (ანთროპონიმები) ფაქტების ამოურწყველი სიმრავლით, ფორმათა ნაირგვარობით, სპეციფიკური სემანტიკით და გრამატიკული სტრუქტურით ლინგვისტური კვლევა-ძიების მეტად საინტერესო ასპარეზია. ქართველ ებრაელთა სახელების შესწავლა საინტერესოა ენათმეცნიერული, ისტორიული, ეთნოგრაფიული, ანთროპოლოგიური და სხვა ასპექტებით. ინტერდისციპლინარული კვლევა მოითხოვს სრულყოფილ შესწავლას როგორც ქართული საისტორიო საბუთების, ასევე ებრაელთა ქართულის კორპუსისას.

ჩვენი კვლევა ეყრდნობა, როგორც საარქივო მასალასა და ებრაელთა წმინდა წიგნების ზეპირ თარგმანებს, ასევე ებრაელთა მეტყველების ნიმუშებს, რომლებიც გასული საუკუნის 40-იან, ხოლო ნაწილი XXI საუკუნის დასაწყისშია ჩაწერილი.

ქართველ ებრაელთა საკუთარ სახელებზე შრომები გვხვდება გასული საუკუნის 70-იანი წლებიდან. მათ შორის რ. შამელაშვილის „ებრაელთა ქართული გვარსახელები“ წიგნში „არ გავცვლი სალსა კლდეებსა“ (1983), ელდარ მამისთვალაშვილის „ქართველ ებრაელთა გვარსახელები“ წიგნში „ქართველ ებრაელთა ისტორია“ (1995), ი. გაგულაშვილის „ებრაულ საკუთარ სახელთა მცირე ლექსიკონი“ (1998), „ქართველ ებრაელთა გვარების ლექსიკონი“ (1998); „ქართველ ებრაელთა საკუთარ სახელებზე მსჯელობს კოტე ლერნერი მონოგრაფიაში „Евреи Грузии (От Еллинизма до роздного феодализма)“. აქვე უნდა დავასახელოთ ნისან ბაბალიკაშვილის შრომები, რომლებიც ებრაელთა ეპიტაფიის მიხედვით აქვს შესწავლილი [1;2;3]. ებრაელთა საკუთარ სახელებზე მსჯელობს თ. ლომთაძე თავის მონოგრაფიებში „ქუთაისური ქართული“ და „თანამედროვე ქართული სოციოლექტები“. ამავე საკითხს ეხება ს. გუმბერიშე სტატიაში „ადამიანის (პირის) სახელთა ფორმაწარმოების თავისებურებანი ქართველ ებრაელთა მეტყველებაში“. დიდ ადგილს უთმობს ებრაელთა საკუთარ სახელებს დავით ბოთერა შრომაში „ჩანახატები რაბათის ებრაელთა ყაიდებისა“.

¹ ნაშრომი შესრულებულია შოთა რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდის ფინანსური მხარდაჭერით. გრანტის ნომერი FR -22-5180 ქართველ ებრაელთა ენობრივი რეპერტუარი: მიგრაციები, ენობრივი კომპეტენციები და იერარქიები

როგორც საყოველთაოდ ცნობილია, ებრაელები 26 საუკუნის განმავლობაში მოსახლეობდნენ საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში. ისტორიული საბუთები, ლიტერატურული თხზულებები თუ ჩაწერილი მასალა ადასტურებს, რომ გასული საუკუნის 70-იან წლებამდე ებრაელებს ძირითადად ბიბლიური, კერძოდ, თორაში გავრცელებული სახელები ერქვათ. ამასთან დაკავშირებით საინტერესოა კ. ლერნერის მსჯელობა. მისი აზრით, ქართველ ებრაელთა შორის გავრცელებულ საკუთარ სახელთა რიცხვი განსაზღვრულია. უმთავრესად აქ ვხვდებით ტრადიციულ ბიბლიურ სახელებს, რომელთა დიდი ნაწილიც გაფორმებულია ქართული დიალექტისათვის სახასიათო „ა“ სუფიქსით (მაგალითად, **არონა**). გვიანი შუასაუკუნეების ეპოქაში ქართველ ებრაელებში არცთუ იშვიათია ქართველებისათვის სახასიათო ქრისტიანული სახელები. ქართველ ებრაელთა ანთროპონიმიკა ისტორიული თუ ტიპოლოგიური თვალსაზრისით განსაკუთრებულ შესწავლას მოითხოვს. კ. ლერნერი ასახელებს რამდენიმე საკუთარ სახელს, რომლებიც სხვადასხვა ისტორიულ წყაროსა და დოკუმენტშია დადასტურებული. ასეთია, მაგალითად, **აბდალა, აბონ|აბონა, აბრამა, აბრამია, ბერი, ბესიკა, გლახუა, მამულა, მიხაკო, ციცა, ელუა, შალვა, იაკობა** და ა.შ. [8: 237-241].

ებრაელებთან ერთი და იგივე სახელი გვხვდება სხვადასხვა ფონეტიკური ვარიანტით: **მოსე/მოშე, იოსები/იოსეფი, იაკობი/იაცაკობი, აბელი/ებელი, იაფეთი/იეფეტი**. ფონეტიკურად შეპირობებულ ფორმათა სიმრავლე განსაკუთრებით თვალშისაცემია ქართველ ებრაელთა წმინდა წიგნების ზეპირ თარგმანებში, რაც შესაძლოა თარგმანის ებრაული დედნის გავლენით იყოს განპირობებული. შეიძლება ითქვას, რომ ქართველ ებრაელთა იდენტობის ერთ-ერთი გამოვლინება გახლდათ მათი სახელები. მართლაც, საქართველოს მოსახლეობა მხოლოდ ებრაულ სახელებად თვლიდა მაგალითად, მოშე, შამუელი, რებეკა, აბრაამი, არონი, შელემიკო, ხანა, სარა... იყო შემთხვევები, როცა ესა თუ ის სახელი გარკვეული ფონეტიკური ტრანსფორმაციით იყო წარმოდგენილი. მაგალითად, ფილხაზი ← ფინხას (**ლ** და **ნ** სონანტთა ჩანცვლება ჩვეულებრივია ქართულში, მაგრამ თავისებურებაა **ს** თანხმოვნის გამჟღერება აუსლაუტში), ბაჩიბაყი ← ებრ. ბათ შევა. აქ უკვე თავისებურება გვაქვს, რომლებიც უმეტეს წილად ქართველ ებრაელთა მიერ ივრითის ბგერათა წარმოთქმის განსაკუთრებულობას უკავშირდება, კერძოდ, **ჰ** სიტყვის შიგნით წარმოითქმის როგორც **ბ** და არა როგორც **ვ**, როგორც ეს ებრაულშია **ჟ** წარმოითქმის როგორც **ყ** (q). ვლინდება ქართულის თავისებურებაც: **თ** და **შ** გვადლევს **ჩ** აფრიკატს [13].

იყო შემთხვევები, როცა ბიბლიური სახელები საქართველოში არაებრაელებსაც ერქვათ და ებრაელებსაც. ასეთ შემთხვევებში ებრაელები ახდენდნენ თვითიდენტიფიკაციას. ქართველი თუ ბერძნულიდან შემოსულ ფორმებს ანიჭებდა უპირატესობას, მაგალითად, ისაკი, მოსე, სამოელი, იაკობი, ანა და სხვა (რადგან ბიბლიური წიგნების უმეტესობა ქართულად ბერძნულიდან ითარგმნა), ებრაელი ებრაულ ფორმას გამოიყენებდა. მაგალითად, იცხაკი, მოშე, შამუელი, იაცობი, ხანა და სხვა. შეიძლება ითქვას, რომ საქართველოში ებრაელთა უმეტესობა ატარებდა ბიბლიურ სახელთა ებრაულ ვარიანტს (იაცობი), ხოლო უფრო მცირე რაოდენობა ბიბლიურ სახელთა ქართულ ვარიანტს (იაკობი). საქართველოში ასევე ცხოვრობდნენ აშქენაზი და მიზრახი ებრაელები. მათ განსხვავებული სახელებიც ერქვათ. მაგალითად, როლფი, რაული, რაია, რიკვა, რიმა, ჯენი, ჯოშუა, რაფო, ელი, ელიშა, რიჩარდი...

XX საუკუნის 70-იანი წლებიდან, ებრაელთა უმეტესობამ საქართველოში გავრცელებული სახელები დაარქვეს შვილებს. ეს გამოწვეული იყო დაცინვის თავიდან

აცილების მიზნით, რადგან სკოლებსა და არაებრაელებთან ურთიერთობისას ბავშვებს ხშირად დასცინოდნენ ებრაული სახელების გამო. ამიტომ ოფიციალურ დოკუმენტებში გაჩნდა სახელები მიხეილი, შოთა, დავითი, ბუჭუ, თემური, ნოდარი, მალხაზი, ლილი, ნინო, ლია და სხვა. მიუხედავად იმისა, რომ ზოგიერთმა ებრაელმა სახელი შეიცვალა სხვადასხვა მიზეზის გამო, თითქმის არცერთი მათგანი არ ყოფილა ნაკლებად ებრაული. მართალია ამ სახელთა უმეტესობაც ებრაული წარმოშობის იყო, მაგრამ ისინი ისე ფართოდ იყო გავრცელებული საქართველოში არაებრაელებთანაც, რომ მათი ებრაული წარმოშობის შესახებ ბევრმა არ იცოდა და ქართულ სახელებად მიიჩნევდნენ. გამორჩეული ებრაული სახელების მქონე ებრაელები (შელემიკო, იცხაკი, ხავა...) უფრო ხშირად იყენებენ "ქართულ სახელებს", ვიდრე ებრაელები, რომელთა სახელები არ იყო გამორჩეულად ებრაული (დავითი, თამარი...).

პარალელურად ებრაელებს ებრაულ სარიტუალო სახელებსაც აუცილებლად არქმევდნენ, რომელიც მხოლოდ ოჯახის წევრებმა იცოდნენ და ასევე, აღნიშნულ ებრაულ სარიტუალო სახელებს იყენებდნენ სინაგოგაში.

საქართველოში ებრაელთა გავრცელებულ სახელებს ფართოდ წარმოგვიდგენს დავით ბოთერას (ბოთერაშვილის) მოგონებანი „ჩანახატები რაბათის ებრაელთა ყაიდებისა“, ეს წერილი ბოთერამ გასული საუკუნის 70-იან წლებში დაწერა ისრაელში, მაგრამ საქართველოში გამოქვეყნდა ჟურნალ „არავში“ 2016 წელს. ავტორს გადავყავართ ბავშვობისდროინდელ მოგონებებში, რომლებიც ჩვენთვის ფასეულია ენობრივი თვალსაზრისითაც. მისი მეშვეობით გარკვეული წარმოდგენა გვექმნება ახალციხეში მცხოვრებ ქართველ ებრაელთა საკუთარი სახელების შესახებ. აღნიშნულ შრომაში ფორმაწარმოების თვალსაზრისით შეინიშნება ხმოვანფუძიან სახელთა სახელობითი-ი სუფიქსის დართვა (სიმაი, თამარაი, ნათელაი, ლალოი, სონიკოი...), რაც ყველა კუთხეში მაცხოვრებელ ებრაელთა სახელებთან დასტურდებოდა. როგორც ცნობილია მსგავსი წარმოება ახასიათებს საკუთრივ მესხურს. ხმოვანზე ფუძედაბოლოებულ საკუთარ ან მასთან ფუნქციურად გატოლებულ საზოგადო საეხლებთან სახელობითი ბრუნვის ნიშნად დასტურდება -ი || -ე. როგორც ფონეტიკის მონაკვეთში აღინიშნა, **-ე სამცხურში** გვაქვს, **-ი — ჯავახურში** (ი. მაისურაძე, მ. ბერიძე, გ. ბერიძე, ა. მარტიროსოვი). ანალოგიური წარმოება დასტურდება ქართლურში. სავარაუდოა, რომ დასავლეთში მიგრირებისას ებრაელებმა აღნიშნული მოვლენა წამოიღეს და დასავლეთ საქართველოში გავრცელებული წარმოება შეიძლება მივიჩნიოთ მიგრაციული დიალექტიზმის გამოვლინებად.

საქართველოში ებრაელები ხშირად იყენებდნენ მეტსახელს. ყომარბაზი დუდლუნათ **გიკიაი**, მუშა **იცხაკაი**, ხახამ **იონათანაი**, ყრუ ყირბული **დავითაი**, კოჭლოთ **იასკოს** ცოლი **ზილფაი**. ქუთაისელ ებრაელებთან გავრცელებული მეტსახელები იყო: მერამკე დათოი, კუტი შალიკოი, კაციკალია ფიხოი, ეთერი ხბო, შუშაბანდა სარაი, მარო გიჟი, იურა კულტურნი...

1970-იანი წლებიდან ებრაელებმა დაიწყეს ისრაელში რეპატრიაციები. აღსანიშნავია, რომ ისრაელში ბევრმა ებრაელმა ოფიციალურ, დოკუმენტებში დაფიქსირებულ სახელზე უარი თქვა და სწორედ ებრაული სარიტუალო სახელი ჩაიწერეს ოფიციალურ სახელებად. ამდენად, საქართველოში არსებული სახელების (ჰაატა, ნათელა...) ნაცვლად, ისრაელში დაირქვეს ებრაული სახელები (აბრაამ, ხავა...).

ისრაელში ჩაწერილი მასალა გვაჩვენებს, რომ ქართველ ებრაელთა დამოკიდებულება სახელებისადმი სხვადასხვაგვარია. თუ ქართველ ებრაელებს დავაჯგუფებთ წარმომავლობის, სოციალური ფაქტორების მიხედვით, ვნახავთ, რომ სხვადასხვა ტიპის ქართველი ებრაელები ირჩევენ სხვადასხვა ტიპის სახელებს თავიანთი ჩვილებისთვის. სახელები იყოფა

კატეგორიებად მათი წარმოშობის (ბიბლიური და თანამედროვე ებრაული, იდიში და სხვა ენები), მათი პოპულარობის მიხედვით ებრაულ (ისრაელურ) საზოგადოებაში და ენის მატარებლების ვარაუდის მიხედვით, რომ შესაძლოა ვინმე ამ სახელით, იყოს ებრაელი.

ანალიზმა აჩვენა, რომ რესპონდენტთა და მათი შვილების სახელთა კატეგორიები მჭიდროდ არის დაკავშირებული მათ პიროვნულ მახასიათებლებთან, როგორცაა დაბადების ათწლეული, რელიგიურობა, წარმომავლობა (მათ შორის ისრაელში გატარებული დრო). ჩვენ ასევე ვხედავთ კავშირს სახელის დარქმევის ტრადიციებთან, მაგალითად, როგორცაა ცოცხალ ან გარდაცვლილ ადამიანთა სახელების დარქმევა. ებრაელთა უმეტესობა ებრაული სახელის სარიტუალო მიზნებისთვის გამოყენებაზეც საუბრობს. შეიძლება ითქვას, რომ ქართველი ებრაელები ისრაელში ერთი მხრივ აგრძელებენ სახელებთან დაკავშირებულ მრავალსაუკუნოვან ტრადიციებს და ზოგჯერ მასში გარკვეული ცვლილებები შეაქვთ.

თუ საქართველოში გასული საუკუნის 70-იანი წლებიდან ებრაელებმა დაიწყეს არაებრაული სახელების ხშირი დარქმევა შვილებზე, 70-იან წლებში ისრაელში რეპატრირებულმა ებრაელებმა, პირიქით სულ უფრო და უფრო ხშირად არქმევდნენ თავიანთ შვილებს ებრაული წარმოშობის სახელებს (ებრაული ბიბლიური, თანამედროვე ებრაული და ა.შ.). შეიძლება ითქვას, რომ უფროსი ასაკობრივი ჯგუფის ებრაელების უმეტესობა ატარებს ებრაული წარმოშობის სახელებს, რომლებიც გავრცელებული იყო საქართველოში. საშუალო თაობა ატარებს როგორც ებრაულ, ასევე არაებრაულ სახელებსაც, რომლებიც მათ საქართველოში დაარქვეს. ყველაზე ახალგაზრდა ჯგუფში კი ებრაული და თანამედროვე ებრაული სახელებია გავრცელებული. მაგალითად, ნოა, რებეკა, დანიელი, ჯომუა, გაბი, არი...

მშობლების გადაწყვეტილებაზე დაარქვან შვილებს გამორჩეული ებრაული სახელები, ბევრი ფაქტორი ახდენს გავლენას. მათ შორისაა ისრაელში გატარებული დრო. პირველი ტალღის რეპატრირებულთა, კერძოდ, 70-იანი წლის შემდეგ დაბადებულ ბავშვთა მშობლებში შეინიშნება გამორჩეული ებრაული სახელების ტარების სურვილი.

აღსანიშნავია, რომ საქართველოში გავრცელებული ტრადიციის გარდაცვლილის სახელის დარქმევა. ანალოგიური ტრადიცია ახასიათებთ საქართველოდან მიგრირებულ ებრაელებს. თუმცა როგორც ამერიკელი ებრაელების კვლევისას შენიშნავს სარა ბენორი, „შკენაზის ტრადიცია ჩვილებისათვის გარდაცვლილის (პატივსაცემი პიროვნება) სახელის დარქმევის შესახებ ძლიერია სხვადასხვა წარმოშობის ამერიკელ ებრაელებში. მაშინ, როცა სეფარდი/მიზრაჰი ებრაელები თავიანთ ჩვილებს უფრო მეტად ცოცხალთა (პატივსაცემი პიროვნება) პატივსაცემად არქმევენ სახელებს“. ალბათ, აღნიშნული გავლენები ისრაელში უფრო დიდია. ყველა წარმომავლობის საქართველოდან მიგრირებულ ებრაელებთან დასტურდება ორივე შემთხვევა: როგორც გარდაცვლილის, ასევე ცოცხალი ადამიანის პატივსაცემად სახელის დარქმევა.

ამავდროულად, როგორც აღვნიშნეთ, ებრაელ რესპონდენტთა აბსოლუტურ უმრავლესობას აქვს ებრაული სარიტუალო სახელი, რომელიც ძირითადად განსხვავდება მათი ჩვეულებრივი სახელისგან. თუმცა, რადგან მეოცე საუკუნის 70-იანი წლებიდან მოყოლებული, ისრაელში მცხოვრები ებრაელები უფრო მეტად ირჩევენ იდენტურ სარიტუალო და ოფიციალურ სახელებს საშუალო და ახალგაზრდა თაობაში ხშირია შემთხვევა, როცა მხოლოდ ერთი ებრაული სახელი ჰქვიათ.

ამდენად, ებრაელებთან სახელთა დარქმევის რიტუალები საქართველოსა და ისრაელში თითქმის ერთნაირია. საქართველოში თითქმის ყველა ებრაელს ერქვა ებრაული სახელი, რომელიც ზოგჯერ ოფიციალური იყო, ზოგჯერ მხოლოდ სარიტუალო. განსაკუთრებით

გავრცელდა ოფიციალურ სახელებად ნაკლებად ებრაული კონოტაციის ან არაებრაული სახელების დარქმევა საქართველოში 70-იანი წლებიდან, რადგან ებრაული სახელები ხშირად დაცინვას იწვევდა. ისრაელში რეპატრაციის შემდეგაც დასტურდება ოფიციალური და სარიტუალო სახელების პარალელური არსებობაც და ერთი და იმავე სახელის ორივე მიზნით გამოყენებაც. ძირითადი განსხვავება არის ის, რომ დაცინვის აცილების მიზნით ისრაელში აღარ არქმევენ საქართველოში გავრცელებულ არაებრაულ სახელებს.

ლიტერატურა:

1. ბაბალიკაშვილი ნ., 1970. О памятниках еврейской эпиграфики (XVIII-XIX вв.) г. Ахалцихе, *საქართველოს მეცნ. აკადემიის "მაცნე"*, #6.
2. ბაბალიკაშვილი ნ., 1971. Еврейские эпиграфические в Грузии (XVIII-XIX вв.), Автореферат.
3. ბაბალიკაშვილი ნ., 1990. Имена грузинских евреев, *"სემიტოლოგიური ძიებანი"*, V.
4. ბოთერა დავით, 2016. „ჩანახატები რაბათის ებრაელთა ყაიდებისა“: *ჟურნალი „არავი“*, სამცხე-ჯავახეთის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, #9.
5. გაგულაშვილი ი., 1998. ებრაული საკუთარ სახელთა მცირე ლექსიკონი; თბილისი;
6. გაგულაშვილი ი., 1998. ქართველ ებრაელთა გვარების ლექსიკონი; თბილისი;
7. გუმბერიძე ს. 2018. „ადამიანის (პირის) სახელთა ფორმაწარმოების თავისებურებანი ქართველ ებრაელთა მეტყველებაში“, *ჟურნ. საენათმეცნიერო ძიებანი XL*, თბილისი.
8. ლერნერი კ., 2008. Евреи в Грузии, от Эллинизма до позднего феодализма, იერუსალიმი, გვ.
9. ლომთაძე თ., 2005. ქუთაისური ქართული, ქუთაისი.
10. ლომთაძე თ., 2010. თანამედროვე ქართული სოციოლექტები, თბილისი.
11. მამისთვალაშვილი ე., 1995. ქართველ ებრაელთა ისტორია, თბილისი.
12. შამელაშვილი რ., 1983. ებრაელთა ქართული გვარსახელები, *არ გავცვლი სალსა კლდეებსა... გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“*, ქუთაისის ფილიალი.
13. Lomtadze T. Enokh R. 2019. Judeo-Georgian Language as an Identity Marker of Georgian Jews (The Jews Living in Georgia) *Journal of Jewish Languages* 7, 1-27.

**Tamari Lomtadze
Salome Gumberidze**

The Names of the Georgian Jews

Abstract

Historical documents, literary works and recorded materials provide direct evidence that until the 1970s the Jews were mostly given biblical names and, in particular, the ones found in the Torah. It should be noted that one of the manifestations of the identity of Georgian Jews was their names.

In some cases, both non-Jews and Jews were given biblical names in Georgia. In such cases, Georgians preferred the Greek forms, while Jews would use the Hebrew variant for self-identification purposes.

Ashkenazi and Mizrahi Jews also lived in Georgia. They had different names. From the 1970s, in order to avoid being ridiculed, most of the Jews chose common Georgian names for their new-born babies. Despite the fact that some Jews changed their names for various reasons, almost none of them was less Jewish.

After repatriation to Israel, the Georgian Jews choose different kinds of names for their infants. The names can be divided into categories according to their origin (biblical and modern Hebrew, Yiddish and other languages) and popularity in the Jewish (Israeli) community.